

Halina Wiatr

Radziecka rosyjska proza dziecięca i młodzieżowa o tematyce współczesnej w Polsce w latach 1945-1965

Studia Rossica Posnaniensia 9, 87-100

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HALINA WIATR

Poznań

RADZIECKA ROSYJSKA PROZA DZIECIĘCA I MŁODZIEŻOWA O TEMATYCE WSPÓŁCZESNEJ W POLSCE W LATACH 1945 - 1965

Popularność radzieckiej literatury dziecięcej i młodzieżowej w Polsce po roku 1945 wyrasta z niezwykle skromnych początków. W okresie międzywojennym, kiedy to społeczeństwo polskie pochłonięte było troskami pierwszych lat niepodległości, a układ sił społecznych i politycznych nie sprzyjał kontaktom kulturalnym, nie było podatnego gruntu dla zainteresowania się utworami adresowanymi do młodego czytelnika nowo powstającego państwa socjalistycznego.

Dopiero w latach trzydziestych obok utworów literatury dla dorosłych pojawiają się przekłady książek pisanych z myślą o odbiorcy młodzieżowym. Były to wydane w roku 1932 dwie pozycje Aleksiego Niewierowa: *Dwaj chłopcy* i *Przygody Gulliwera w kraju karłów i olbrzymów*¹.

Pierwsze wzmianki o radzieckiej literaturze dziecięcej cechowała daleko idąca wstrzeźliwość. Charakterystyczną pod tym względem jest wypowiedź Anny Kopczewskiej na łamach „Rocznika literackiego”: „Niepodobna dziecku zdawać na łaskę i niełaskę różnorodnych poglądów i stanowisk, jakie można znaleźć w literaturze różnych narodów, począwszy od literatury włoskiej i niemieckiej, a kończąc na tym, co piszą dla młodzieży w państwie Republik Sowieckich”².

Pomimo tego ostrzeżenia zainteresowanie radziecką literaturą dziecięcą zaczyna powoli wzrastać. Obowiązek informowania o tej literaturze podejmuje właśnie „Rocznik literacki”. Z informacji umieszczonych na jego łamach dowiadujemy się, że w latach 1935 - 1937 wydano w przekładzie polskim

¹ Zob. „Rocznik Literacki” 1932, s. 230.

² A. Kopczewska, *Książki dla dzieci i młodzieży*, „Rocznik Literacki” 1933, s. 239.

Szwambranię L. Kassila, *Słońce na stole* M. Iljina, *Wróg pod mikroskopem* O. Kuzniecovej, *Mapa Afryki opowiada* W. Konstantynowa, A. Tolstoja *Dzieciństwo i Złoty kluczyczek, czyli niezwykle przygody Buratina*³.

Znikoma ilościowo i uboga pod względem treściowym literatura krytyczna na temat radzieckiej twórczości dziecięcej i młodzieżowej została w roku 1936 wzbogacona o obszerny artykuł Franciszka Siedleckiego umieszczony na łamach „Skamandra”⁴. W przeglądzie tym zatytułowanym *Wielka literatura dla małych* podejmuje on próbę przekonania społeczeństwa polskiego o konieczności zwrócenia baczniejszej uwagi na tę dziedzinę literatury radzieckiej.

„Bezkrytycznego” zachwytu Siedleckiego nie podzielał Rafał Blüth, stały opiniodawca literatury radzieckiej na łamach „Rocznika Literackiego”. Jego zdaniem, radziecka literatura dziecięca obok niewątpliwych osiągnięć, posiada również bardzo wiele braków, „co ujawniła sama prasa sowiecka w atakach na dotychczasowych kierowników głośnego Dietgizu”⁵.

Jak wynika z przeglądu tych nielicznych wypowiedzi, zdania i opinie, co do wartości tej literatury były bardzo podzielone i nacechowane zbyt subiektywnym podejściem do omawianych zagadnień.

W tej sytuacji społeczeństwo polskie na przestrzeni całego trzydziestolecia pozbawione było rzeczowej i wyczerpującej informacji o faktycznym stanie i osiągnięciach radzieckiej literatury dziecięcej i młodzieżowej.

Prawdziwe „odkrycie” tej literatury, a zarazem właściwy początek zakrojonej na szeroką skalę popularyzacji dorobku pisarzy radzieckich przypada na okres powojenny. Zwrot do twórczości radzieckiej przeznaczony dla młodego czytelnika w Polsce po roku 1945 warunkowała ówczesna sytuacja w zakresie literatury rodzimej. Zmienione układy społeczno-polityczne stwarzały bardzo dogodną atmosferę dla tej dziedziny twórczości, która miała „pomagać w wychowaniu i przekazywaniu wiadomości (...) w kształtowaniu kryteriów wartości życia ludzkiego”⁶, ale równocześnie stawiała przed nią nowe i poważne wymagania. W związku z tym postuluje się przemyślaną politykę kulturalną w zakresie działalności wydawniczej, krytykuje się pewne wznowienia, tworzy programy mające zapewnić tej literaturze prawidłowy rozwój⁷. Następuje czas otwartych publicznych dyskusji i polemik wokół nowego modelu literatury dziecięcej i młodzieżowej, okres poszukiwań i walk „o nowe środki wyrazu, o naczelnne problemy i detale towarzyszące zagadnieniu

³ Zob. R. Blüth, *Literatura rosyjska*, „Rocznik Literacki” 1936.

⁴ F. Siedlecki, *Wielka literatura dla małych*, „Skamander” 1936, s. 8 - 19.

⁵ R. Blüth, *Literatura rosyjska*, „Rocznik Literacki” 1935, s. 171.

⁶ Zob. H. Skrobiszewska, *Problemy literatury dla dzieci i młodzieży*. W: Kim jesteś, Kopciuszk, czyli o problemach współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży, Warszawa 1968, s. 59.

⁷ Zob. H. Skrobiszewska, op. cit., s. 48.

wychowania przez literaturę⁸, o miejsce i rangę twórczości dla młodego odbiorcy⁹."

W dyskusjach tych powoływano się niejednokrotnie na wypowiedzi pisarzy i krytyków radzieckich, m. in. K. Czukowskiego.

W takiej atmosferze przygotowywano dwie konferencje poświęcone problemom literatury dziecięcej i młodzieżowej.

Pierwsza z nich zorganizowana w roku 1946 przez Wydawnictwo „Czytelnik” miała na celu: „zwrócenie uwagi na znaczenie wychowawcze tego typu literatury i na jej poziom artystyczny, zachęcenie literatów, by wypełnili luki, jakie powstały podczas wojny itp.”¹⁰ Wysunięto wobec tej literatury szereg postulatów, które miały być niezwłocznie realizowane.

Konferencja „Czytelnika” oraz dyskusja, jaka w związku z problemami na niej poruszonymi rozwinęła się na łamach prasy literackiej, podkreśliły szereg braków w zakresie literatury rodzimej i wskazały na potrzebę korzystania z bogatego dorobku twórczości światowej¹¹. Nie przyczyniły się jednak w stopniu decydującym do zainteresowania radziecką twórczością dla młodego odbiorcy.

Bardziej korzystna atmosfera dla recepcji tej literatury wytworzyła się po I Ogólnopolskim Zjeździe w Sprawie Literatury dla Dzieci i Młodzieży, który odbył się w dniach od 1 do 4 kwietnia 1947 roku. Brali w nim udział przedstawiciele różnych zawodów i środowisk: autorzy, graficy, krytycy, wydawcy, psychologowie, wychowawcy i bibliotekarze. Pragnąc zapłacić lukę, jaka powstała w kontaktach z zagranicą na skutek wojny, organizatorzy uwzględnili w programie bardzo szeroką informację o literaturze dziecięcej w innych krajach.

Obszerny przegląd osiągnięć pisarzy radzieckich w tej dziedzinie twórczości przedstawiła w swym referacie Helena Bobińska, znana pisarka polska, która dłuższy czas przebywała w Związku Radzieckim. Referat ten, opublikowany następnie w „Ruchu Pedagogicznym”¹² przyczynił się niewątpliwie do wzmożenia zainteresowania radziecką literaturą dziecięcą i młodzieżową, tym bardziej że cele i zadania, jakie stawiała i realizowała ta literatura ko-

⁸ Ibid., s. 60.

⁹ Por. K. Kuliczowska, *O współczesnej literaturze dla dzieci*, „Odrodzenie” 1945, nr 50, s. 3-4; H. Micheńska, *Jak pan Mądralica szukał szczęścia po ulicach*, „Odrodzenie” 1946, nr 5, s. 7; W. Grodzieńska, *Zasady nowoczesnej literatury dziecięcej*, „Łódź Teatralna” 1946/1947, nr 4, s. 17-21.

¹⁰ Zob. M. Kann, *Pierwsza konferencja poświęcona zagadnieniom związanym z literaturą dla dzieci i młodzieży zorganizowana staraniem i z inicjatywy Wyd. „Czytelnik” w październiku 1946 r.* W: Kim jesteś, Kopciusku..., op. cit., s. 229.

¹¹ Por. M. Kann, op. cit., s. 233.

¹² H. Bobińska, *Literatura dziecięca w ZSRR*, „Ruch Pedagogiczny” 1947/1948, nr 1, s. 12-28 (wszystkie cytaty z tego artykułu).

respondowały z ówczesnym zamówieniem społecznym oraz postulatami i uchwałami obu wspomnianych konferencji.

W kręgu zainteresowań polskiej krytyki i wydawców w omawianym okresie znalazła się w pierwszym rządzie książka o tematyce współczesnej, której przypisywano określoną rolę w kształtowaniu postaw światopoglądowych, kryteriów moralnych, charakterów młodych czytelników w zmienionych warunkach społeczno-politycznych.

Pisarzem najszerzej i najgodniej reprezentującym tę problematykę był Arkadiusz Gajdar, toteż do jego utworów zwrócono się wówczas w pierwszym rządzie. Był on w zasadzie jedynym, uznanym w latach 1945 - 1948 reprezentantem tematyki środowiskowej w przekładach z literatury radzieckiej¹³. Nie wzbudziły natomiast większego zainteresowania przełożone równocześnie utwory Walentyny Osiejewej, Leonida Pantielejewa i Jurija Sotnika.

Po roku 1948 rozpoczyna się drugi etap recepcji radzieckiej książki dziecięcej w Polsce. Na charakter tej recepcji miała decydujący wpływ ówczesna sytuacja społeczno-kulturalna. W latach 1949 - 1955 przyhamowano spontaniczną dowolność w produkcji wydawniczej, zatamowano falę wznowień z literatury dawnej. Pogłębił się spór o nowe oblicze polskiej literatury dla dzieci i młodzieży. Podstawowym hasłem w tym okresie była walka o „nowy temat, nową zawartość ideologiczną, odpowiadającą nowej rzeczywistości”¹⁴. Były to lata propagandy literatury o wyraźnym nastawieniu dydaktycznym, postulujące twórczość, która podjęłaby palące problemy współczesności: budownictwo socjalistyczne, współzawodnictwo pracy, przebudowę świadomości. Od literatury dla dzieci oczekiwano oddziaływania ze „skutkiem natychmiastowym”, dlatego też w ocenie utworu o jego przydatności decydowały przede wszystkim treść, temat, dewaluacji natomiast uległy normy estetyczne. W omawianym siedmioletniu, jak słusznie podkreśla K. Kuliczowska, „nastąpiło zahamowanie ambicji poszukiwania dróg trudnych, a zabieg ilustrowania tez pedagogicznych i konstruowania wzorowych bohaterów stał się usankcjonowaną metodą”¹⁵.

Program dalszego działania został jasno sprecyzowany na Plenum Zarządu Głównego Związku Literatów Polskich, poświęconym w całości problemom i specyficze literatury dziecięcej i młodzieżowej. Obrady odbyły się w roku 1951 w okresie planowej działalności kulturalnej, uspołecznionych wydawnictw i wysokich nakładów książek.

¹³ Recepcji A. Gajdara poświęciliśmy osobny artykuł. Zob.: H. Wiatr, *Arkadiusz Gajdar w Polsce Ludowej 1945 - 1965*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1971, nr 2, s. 67 - 80.

¹⁴ Zob. A. Łuniewska, *O sytuacji w literaturze dla dzieci i młodzieży*, „Materiały metodyczne” 1957, z. VII, nr 11, s. 7.

¹⁵ K. Kuliczowska, *Drogi tematu współczesnego w prozie dla młodzieży (1945 - 1964)*. W: Kim jesteś, Kopcuszkusku..., op. cit., s. 12.

Podczas obrad Plenum udzielono też wiele uwagi literaturze radzieckiej. Krytycznie oceniając współczesną twórczość polską dla czytelnika dziecięcego i młodzieżowego referenci i dyskutanci niejednokrotnie powoływali się na osiągnięcia pisarzy radzieckich. Nierzadko w wypowiedziach można było spotkać się ze stwierdzeniem, że tylko w radzieckiej literaturze dla młodego czytelnika „znajdujemy najlepsze przykłady łączenia wartości poznawczych z wysoko wartościową formą artystyczną i ciekawą fabułą”¹⁶. Dzięki tym walorom powinna ona być, zdaniem wielu, „stać się wzorem dla naszych pisarzy”¹⁷.

Plenum usankcjonowało w pewnym sensie zainteresowanie radziecką literaturą dla dzieci i młodzieży oraz określiło jej rolę i miejsce w polskim procesie historycznoliterackim. Miała ona pełnić w Polsce Ludowej dwie zasadnicze funkcje: dostarczać dziecięcemu odbiorcy dojrzałej ideowo i artystycznie lektury, spełniając w ten sposób doniosłą rolę wychowawczą oraz stać się wytyczną dróg literatury dziecięcej w Polsce.

W ten sposób zakończyły się polemiki nad poszukiwaniem kształtu nowej literatury. Zrezygnowano z tradycji dawnych oraz z literatury dwudziestolecia międzywojennego, z wyjątkiem jej nurtu rewolucyjnego¹⁸. Źródłem inspiracji twórczych miały być odtąd prawie wyłącznie dzieła realizmu socjalistycznego radzieckiej literatury dziecięcej i młodzieżowej, realizmu zresztą rozumianego bardzo wąsko i ortodoksyjnie.

Rozpoczęto też zakrojoną na szeroką skalę popularyzację tej literatury. Prasa codzienna oraz tygodniki zamieszczały omówienia i recenzje przekładów, prowadziły stałe rubryki informacyjne o aktualnościach życia kulturalnego ZSRR, w tym również o twórczości dla młodego czytelnika. W 1952 roku „Nowa Kultura” realizując postulaty Plenum podjęła całą kampanię popularyzacji książki radzieckiej w dziale „Nowe książki”. Na łamach wielu czasopism ukazywały się sprawozdania z przebiegu „Tygodnia literatury dziecięcej w Związku Radzieckim”, informacje o działalności „Domu Książki Dziecięcej w Moskwie”, relacje z form popularyzacji znajomości książki radzieckiej w ramach pogłębienia przyjaźni polsko-radzieckiej itp.

W latach 1949 - 1955 ukazało się też wiele obszerniejszych omówień i artykułów poświęconych literaturze dziecięcej i młodzieżowej Związku Radzieckiego. Serię przeglądów i omówień rozpoczyna Helena Bobińska¹⁹. Na-

¹⁶ G. Lasota, *O sytuacji w literaturze dla młodzieży*, „Twórczość” 1951, z. 8, s. 113 - 132.

¹⁷ W. Grodzieńska, S. Pollak, *O nową literaturę dla dzieci*, „Twórczość” 1951, z. 8, s. 132 - 152.

¹⁸ Zob. K. Kuliczowska, *O współczesnej literaturze dla dzieci*, „Odrodzenie” 1945, nr 50, s. 3 - 4.

¹⁹ H. Bobińska, *Mur obalony*, „Odrodzenie” 1949, nr 3, s. 4; tejsze, *Literatura dziecięca i młodzieżowa w ZSRR*, „Głos Szczeciński” 1949, nr 210, s. 5.

wiążąc do swej wypowiedzi z roku 1947 autorka zwraca uwagę na wysoki poziom ideowy i artystyczny radzieckiej książki dziecięcej, podkreśla jej walory poznawcze i wychowawcze w oparciu o najlepsze przykłady tego pisarstwa, m. in. utwory A. Gajdara, R. Frajermana, J. Sotnika.

Wysoką rangę i osiągnięcia literatury radzieckiej uznawała również krytyka katolicka. E. Ostromęcka w swym artykule zamieszczonym na łamach tygodnika „Dziś i Jutro” pisze: „Jak trudno jest poradzić sobie literaturze z naporem rzeczywistości widzimy to dzisiaj. Nie łatwo jest znaleźć ten ton żywy, naturalny, poważny, i nie przeceniać zdolności odczuwania i rozumienia dziecka. Niewątpliwie pisarze radzieccy odnieśli na tym polu duży sukces”²⁰.

Cechy i właściwości radzieckiej produkcji literackiej dla młodego odbiorcy są również tematem artykułu Melanii Kierczyńskiej, w którym autorka podejmuje próbę uzasadnienia popularności tej dziedziny twórczości w Polsce. Radziecka literatura dziecięca i młodzieżowa spełnia, zdaniem Kierczyńskiej, „poważną rolę w realizacji naszych zadań wychowawczych”, ponieważ jest ściśle powiązana z życiem, uwzględnia właściwości psychologiczne dzieci i młodzieży, łączy wartości ideowo-wychowawcze z zaspokojeniem właściwych temu wiekowi zainteresowań. Wszystko to, konkluduje autorka, sprawia, że literatura radziecka jest w Polsce „coraz bardziej znana i lubiana”²¹.

W aspekcie ówczesnych postulatów wobec literatury młodzieżowej rozpatruje twórczość pisarzy radzieckich Helena Mystkowska w artykule pod tytułem *Kilka uwag o dziecięcej literaturze radzieckiej*. Na szczególne uznanie autorki zasługują realistyczne założenia tej literatury²².

Spśród wielu problemów radzieckiej literatury młodzieżowej, interesujących polską opinię w omawianym okresie, wymienić należy zagadnienie kreacji bohaterów-wzorów postępowania dla dorastającego pokolenia. Autentyczny bohater pozytywny radzieckiej literatury młodzieżowej stanowił niejednokrotnie punkt wyjściowy rozważań krytyki polskiej nad zagadnieniem wzoru osobowego w literaturze rodzimej.

Z wielu artykułów poświęconych temu problemowi na szczególną uwagę zasługują rzeczowe wypowiedzi K. Kuliczkowskiej, która nie tylko starannie dobrała przykłady z radzieckiej literatury dziecięcej i młodzieżowej, ale równocześnie podbudowała je rzetelną analizą literacką oraz uzasadniała wartość wychowawczą utworów, doskonałą technikę kreowania postaci pozytywnych bohaterów²³.

²⁰ E. Ostromęcka, *Literatura dla najmłodszych*, „Dziś i Jutro” 1950, nr 29, s. 6 - 7.

²¹ M. Kierczyńska, *Radziecka literatura dla dzieci i młodzieży*, „Trybuna Wolności” 1950, nr 22, s. 9.

²² H. Mystkowska, *Kilka uwag o dziecięcej literaturze radzieckiej*, „Język Rosyjski” 1950, nr 3, s. 57 - 59.

²³ K. Kuliczkowska, *Twórca i bohater. Z problemów powieści dla młodzieży*, „Nowa Kultura” 1951, nr 33, s. 5.

Zjawisku stałego i widocznego wzrostu zainteresowania polskiej opinii literackiej radzieką twórczością dla dzieci i młodzieży towarzyszyła zwiększająca się z roku na rok liczba przekładów, które stanowiły pierwszą i bodajże najważniejszą część lektur młodzieży polskiej w omawianym siedmioleciu. Wanda Żółkiewska w jednym ze swych artykułów z roku 1950 pisze: „Można śmiało postawić teorię, że w tej chwili bazujemy na tłumaczeniach z literatury radzieckiej, bazujemy i w sensie dostarczania dziecku najwyższych wartości literackich i w sensie poszukiwań ideologicznych dla rodzimej produkcji”²⁴.

Niewątpliwie największą liczbę przekładów i wydań osiągnęły w omawianym okresie utwory o tematyce środowiskowej obrazujące współczesne życie dzieci i młodzieży radzieckiej. Złożyło się na to m. in. swoiste „zamówienie społeczne”, przejawiające się w inspirowanej korespondencji nadsyłanej do wydawnictw młodzieżowych i dziecięcych²⁵.

Tematykę współczesną obok znanych już z lat poprzednich A. Gajdara. W. Osiejewej, J. Sotnika, I. Wasilenki, L. Pantielejewa i E. Ryssa w ciągu lat 1949 - 1955 reprezentują Mikołaj Bogdanow, Lubow Woronkowa, W. Suttiejew, Frida Wigdorowa, Eugeniusz Szwarz, Aleksiej Musatow, Sergiej Antonow, Maria Prileżajewa i cały szereg innych pisarzy (ponad 20) w większości autorów jednego przełożonego utworu.

Największym i w pełni zasłużonym powodzeniem cieszy się w dalszym ciągu twórczość Arkadiusza Gajdara.

Nie mniejszym powodzeniem cieszyła się w omawianym okresie twórczość Lwa Kassila.

Zwróciła ona uwagę polskiej krytyki dzięki temu, iż podobnie jak utwory Gajdara, poruszała zagadnienia i problemy w owym czasie aktualne i szczególnie eksponowane, m. in. „potrzebę wyboru bohatera-ideału, jaki powinno mieć każde dziecko, aby na nim się wzorować”²⁶ oraz „naturalne związanie młodych bohaterów ze swoim środowiskiem — rodziną, szkołą, klubem sportowym”²⁷.

Wśród utworów tego pisarza przełożono w omawianym okresie powieści *Czeremysz, brat bohatera*, *Mars na horyzoncie*, *Bramkarz republiki* oraz cały szereg pomniejszych opowiadań, jak: *W dal patrzący*, *Terminowa rozmowa*, *Mamusia prezydenta*, *Słoneczny brzeg*, *Skala*, *Co na obiad* itp. Wznowiono również znaną czytelnikowi polskiemu z okresu międzywojennego *Szwambranie*. Miarą zainteresowania twórczością Kassila był fakt wydania przez

²⁴ W. Żółkiewska, *Literatura młodzieżowa*, „Wiś” 1950, nr 28, s. 3.

²⁵ Zob. „Sztandar Młodych” 1951, nr 246, s. 2; nr 258, s. 3; G. Lasota, *O sytuacji w literaturze...*, op. cit.; W. Dewitowa, *Piszcie dla dzieci*, „Wiś” 1950, nr 28, s. 5; G. Lasota, *Literatura młodzieżowa*, „Nowa Kultura” 1950, nr 4, s. 6.

²⁶ W. Gumpłowicz, [Recenzja] „Dzieci i Wychowanie” 1950, nr 2, s. 76.

²⁷ „Dziś i Jutro” 1950, nr 53, s. 8.

„Naszą Księgarnię” w roku 1950 *Dzieł wybranych* oraz ukazanie się na łamach czasopism dziecięcych i młodzieżowych szeregu reportaży pisarza z życia pionierów radzieckich.

Pomimo tak wielkiej ilości przełożonych utworów oraz kilkakrotnych wznowień niektórych pozycji²⁸ twórczość autora *Szwambranii* nie spotkała się z należyтым odzwierciedleniem w opiniach krytycznych. W recenzje zaopatrzone tylko niektóre wydania większych powieści (*Mars na horyzoncie*, *Czeremysz, brat bohatera*). Były to przeważnie krótkie i zdawkowe omówienia, stwierdzające praktyczne znaczenie i doraźną użyteczność recenzowanych pozycji²⁹.

Jedyną próbą analizy całokształtu twórczości autora *Szwambranii* był artykuł Marii Kirchner pt. *Marzenie, organizator dziecięcego bohaterstwa*, który ukazał się w roku 1952 na stronicach „Nowej Kultury”³⁰. Autorka rozpatruje utwory pisarza w aspekcie toczących się aktualnie w Związku Radzieckim i w Polsce dyskusji o roli fantastyki w literaturze dziecięcej. Przyznając, że fantazja „jest jeśli nie nieodzownym, to bardzo pożądanym elementem” autorka wyraźnie zawęży sferę jej oddziaływania. Sedno sprawy leży bowiem w tym, czytamy w artykule, aby była to fantastyka ukierunkowana i „zgodna z zasadami realizmu socjalistycznego”. W świetle tak wąsko i utylitarne pojmowanych kryteriów analizuje Kirchner ewolucję elementów fantastyki oraz ich rolę w twórczości Kassila.

Spśród przekładów o tematyce środowiskowej miejsce szczególnie ważne zajęły utwory poświęcone szkole i problemom z nią związanym.

Głośnym echem odbiły się w Polsce powojennej utwory A. Makarenki. W kręgu idei makarenkowskich powstały przełożone w latach 1949 - 1955 F. Wigdorowej *Moja klasa* (2 wyd.) i *Z pamiętnika nauczycielki* (2 wyd.), T. Leontiewej *Przyszłość należy do nich* oraz I. Pieczernikowej *Chłopcy*.

Zwraca na siebie uwagę wielki wachlarz zagadnień i tematów reprezentowanych w przekładach radzieckiej książki o szkole. Z problemami dzieci szkół podstawowych zapoznają nas powieści M. Prileżajewej (*Młodość Maszy Strogowej*, *Nie jesteś sam*, *Nad Wolgą*) i E. Szwarca (*Uczennica Ia*).

Wielkim powodzeniem, sądząc z liczby wznowień i recenzji, cieszyła się powieść M. Nosowa *Witja Malejew w szkole i w domu*, W. Osiejewej *Wasiak Trubaczew i jego koledzy* oraz utwory o tematyce pionierskiej i szkolnej J. Sotnika, że wspomnimy tylko najpopularniejsze.

²⁸ *Czeremysz, brat bohatera*, wyd. 2, *Bramkarz republiki* — wydanie w „Iskrach” i w odcinkach na łamach „Sztandaru Młodych”, *Moi drodzy chłopcy*, wyd. 3, *Ulica młodszego syna*, wyd. 3.

²⁹ W. Gumpłowicz, [Recenzja] „Dzieci i Wychowanie” 1950, nr 2, s. 77; oraz też, op. cit. (por. przyp. 26).

³⁰ M. Kirchner, *Marzenie, organizator dziecięcego bohaterstwa*, „Nowa Kultura” 1952, nr 32, s. 10 (wszystkie cytaty z tego artykułu).

Uznanie polskiej opinii dla radzieckiej książki o szkole znajduje wyraz w okolicznościowych wypowiedziach i recenzjach, towarzyszących oddzielnym wydaniom, jak i w obszerniejszych artykułach.

Do osiągnięć radzieckiej powieści szkolnej, „posiadającej drogocenny ładunek ideowy, który pozwala nam wychować nowego człowieka”, odwołuje się w swym artykule Grzegorz Timofiejew³¹. Obszerny artykuł o radzieckiej beletrystyce szkolnej publikuje również Tadeusz Nowacki³².

W recenzjach poszczególnych powieści o tematyce szkolnej, nie pozbawionych cech rzetelnej informacji, uderza jednak pewna jednostronność. Oceniając walory ideowo-wychowawcze i dydaktyczne krytycy i recenzenci pomijali zazwyczaj wartości formalne analizowanych utworów. W rezultacie zacięrały się różnice między powieścią o większych walorach estetycznych, a produkują mierną, natrętnie dydaktyczną, ilustratywną. Pominęto również w tych przeglądach cały szereg pozycji wartościowych i ciekawych, co zresztą podyktowane było czynnikami obiektywnymi, niezależnymi od krytyki.

Wśród przekładów z radzieckiej literatury o tematyce środowiskowej poważny procent w latach 1949 - 1955 stanowiły lektury dla dzieci młodszych. Były to krótkie opowiadania W. Osiejewej, ukazujące się przeważnie na łamach czasopism dziecięcych jak „Płomyk”, „Świerszczyk” i młodzieżowych — „Świat Młodych”. Nie mniejszym powodzeniem u wydawców cieszyły się doskonale humoreski Mikołaja Nosowa i *Opowiadania o dzieciach* L. Pantielejewa.

Przekłady dla najmłodszych znalazły się jednak na marginesie zainteresowań polskiej krytyki literackiej, pochłoniętej całkowicie problemami literatury dla dzieci starszych i młodzieży.

W kręgu omawianej tematyki mieszczą się także przykłady reprezentujące tzw. „powieść produkcyjną”. Ekspozowanie tematyki produkcyjnej odpowiadało w pełni zapotrzebowaniom polskim na literaturę odzwierciedlającą „patos budownictwa socjalistycznego”, „bohaterstwo pracy” i problemy współzawodnictwa, co było w warunkach zniszczonego pożogą powojenną kraju zupełnie zrozumiałe i na czasie.

Największą niewątpliwie popularnością i zainteresowaniem cieszyła się książka Piotra Pawlenki *Stepowe słońce*. Książka ta została przełożona w roku 1950 i w omawianym siedmioletniu była wznawiana czterokrotnie. Krytyka polska niezmiernie wysoko oceniała wartości poznawcze i wychowujące tej pozycji i zgodnie uznała ją za typowy przykład realizmu socjalistycznego. *Stepowe słońce* miało ogółem 7 recenzji, było jednak pozycją wybitnie koniunkturalną i po roku 1952 popularność jej całkowicie wygasła.

³¹ G. Timofiejew, *Literatura radzieckiej szkoły*, „Wiś” 1952, nr 34, s. 7.

³² T. Nowacki, *Radziecka powieść pedagogiczna*, „Język Rosyjski” 1950, nr 4, s. 61 - 64.

Tak licznie w przekładach z lat 1949 - 1955 reprezentowana tematyka środowiskowa w okresie popaździernikowym uległa wyraźnej dewaluacji.

Rok 1955 jest rokiem przełomowym w dziejach recepcji radzieckiej literatury dziecięcej i młodzieżowej. Następuje wyraźny spadek przekładów, zmniejsza się ilość wznowień. Nie znaczy to jednak, aby przestano interesować się tą książką. Przeciwnie polsko-radzieckie kontakty kulturalne w dziedzinie literatury dziecięcej zaczęły przybierać formy coraz rzetelniejszej i bardziej przemyślanej współpracy, co znalazło swój wyraz w stosunkowo zmniejszonej ilości pozycji przypadkowych, czy jak często bywało wyraźnie koniunkturalnych, a pod względem artystycznym nie najlepszych.

Zjawisku staranniejszej selekcji w sferze przekładów towarzyszyła bardziej wnikliwa i wszechstronna ich analiza.

Przewartościowanie sądów i zwiększone wymagania wobec literatury dla młodego odbiorcy znalazły swoiste odzwierciedlenie w recepcji tematyki środowiskowej. Przeżywała ona w drugiej połowie lat pięćdziesiątych swego rodzaju kryzys. Nie odpowiadały zmienionej sytuacji kulturalno-politycznej deklaratywne powieści szkolno-kołchozowe o schematycznej treści w rodzaju *Stożarów* Musatowa i *Podlotków* Pieczernikowej.

Pewien zastój w zakresie przekładów utworów o problematyce społeczno-środowiskowej ujawnił się do końca lat pięćdziesiątych. Na przełomie 1959 - 1960 roku występuje w polityce przekładowej wyraźna tendencja do odbudowy prestiżu radzieckiej literatury dziecięcej i młodzieżowej w oparciu o utwory tzw. nowej fali, powstałych w okresie dziesięciolecia pozjazdowego.

Charakteryzuje się ona swego rodzaju renesansem problematyki moralnej zwrotem w kierunku odtwarzania świata wewnętrznych przeżyć człowieka, jego powikłań i konfliktów. Była to literatura aktywnie ingerująca w życie, poruszająca najważniejsze tematy współczesności w sposób odważny i bezkompromisowy.

Przykładem mogą być książki Marii Bielachowej, z których w roku 1961 przełożono na język polski powieść pod tytułem *Córka*. W recenzjach, aczkolwiek niezbyt obszernych, na ogół trafnie uchwycono sens najistotniejszy powieści. Halina Skrobiszewska pisze m. in., że jest to „studium psychologiczne napisane (...) z dużą dozą uczucia, dlatego mogą je przeczytać z równym zainteresowaniem starsze dziewczęta i dorosłe kobiety”³³.

Wyjściem z impasu schematyzmu i psychologicznej nieporadności była również nowa książka Zuzanny Georgijewskiej *Tarasik*, oferująca młodym czytelnikom subtelną analizę powikłań życiowych dwojga młodych ludzi. Powieść ta przełożona w roku 1961 spotkała się z bardzo pochlebną opinią Antoniego Semczuka. Istotne novum tej wypowiedzi w porównaniu z recen-

³³ H. Skrobiszewska, M. Bielachowa, *Córka*, „Nowe książki” 1961, nr 20, s. 1251.

zjami okresu poprzedniego, stanowiła wnikliwa analiza walorów literackich utworu³⁴.

Nową problematykę moralną wprowadził do literatury młodzieżowej również Mikołaj Dubow. Już pierwsze jego utwory (pisarz wkroczył na arenę literatury dziecięcej w roku 1951) ujawniły nieprzeciętny talent pisarski i umiejętność wnikliwej obserwacji artystycznej zjawisk życiowych, co w sposób dodatni różniło je od ilustracyjnego schematyzmu wielu ówczesnych książek dziecięcych. Książka Dubowa pt. *Sierota* ukazała się w przekładzie polskim w 1957 r. i spotkała się z przychylnym przyjęciem krytyki polskiej. W recenzjach podkreślano optymizm autora, jego wiarę w zwycięstwo dobra nad złem w stosunkach międzyludzkich i polecano ten utwór zarówno czytelnikom dorosłym jak i młodym³⁵. Twórczość Dubowa, zdaniem krytyki polskiej, była w pewnym sensie kontynuacją tradycji makarenkowskich. Stawiała ona bowiem i rozstrzygała niezmiernie ważne problemy natury wychowawczej i społecznej³⁶.

Koncepcje wychowawczo-dydaktyczne twórcy *Poematu pedagogicznego* rozwija w swej twórczości również F. Wigdorowa. W roku 1955 przełożono na język polski jej książkę *Na trudnym szlaku*, a w kilka lat później (1961) *Czernihowiankę*. Utwory Wigdorowej omawiano przeważnie na łamach czasopism pedagogicznych („Dom Dziecka”, „Szkoła i Dom”, „Życie Szkoły”) podkreślając tym samym sferę ich przydatności. Opinie o nich były podzielone. Pozytywnie na ogół oceniano walory literackie powieści *Na trudnym szlaku*, zaliczając do niezaprzeczalnych osiągnięć pisarki ciekawą i bogatą galerię typów wychowanków, dobrze odtworzone cechy charakterystyczne nauczycieli, nie pozbawione wartości opisy przyrody³⁷. Poważne natomiast zarzuty dotyczą „nużących rozważań filozoficznych i refleksji na tematy pedagogiczne”³⁸.

Z bardziej umiarkowaną oceną spotkała się druga powieść — *Czernihowianka*, recenzowana przez F. Nieuważnego³⁹ i przez K. Kuliczkowską, która m. in. pisze: „Zapatrzanie się w wielkiego wychowawcę (Makarenkę — H. W.), pietyzm dla jego genialnych metod, ciągle aluzje do jego osiągnięć z lat 20-ych

³⁴ A. Semczuk, *Książki dla młodzieży*, „Nowe Książki” 1962, nr 2, s. 94 - 95.

³⁵ Zob. Л. Разгон, *Первый и самый главный*, „Детская литература” 1966, nr 8, s. 8.

³⁶ Kontakty Dubowa z literaturą polską były obustronne. Tłumaczył on na język rosyjski książki znanego pisarza polskiego dla dzieci — Edmunda Niziurskiego, m. in. *Niewiarygodne przygody Marka Piegusa* (Е. Низюрский, „Невероятные приключения Марка Пегуса”. Повесть, перевод с польского Н. Дубова, Москва 1962).

³⁷ N. Obrębska, „*Poematu Pedagogicznego*” *ciąg dalszy*, „Dom Dziecka” 1956, nr 1, s. 61 - 64.

³⁸ Wszystkie cytaty z powyższego artykułu.

³⁹ F. Nieuważny, F. Wigdorowa, *Czernihowianka*, „Przyjaźń” 1961, nr 39, s. 17.

sprawiły, że książka nie stawia właściwie żadnych istotnych problemów wychowawczych dla obecnego okresu”⁴⁰.

W poszukiwaniu ciekawej i wartościowej książki o problemach nurtujących współczesną młodzież radziecką zwrócili się polscy wydawcy również do młodej generacji pisarzy. Do nich należy Maks Bremener. Pierwszy polski przekład utworów Bremenera ukazał się w roku 1955. Było to krótkie opowiadanie pt. *Bajkopisarz*. Większą wartość przedstawia jednak *To już nie zabawa* wydane w dziesięć lat później. Ten zbiór opowiadań przeznaczony dla młodzieży starszej (szkolnej) zastanawia śmiałością, z jaką autor stawia problemy na ogół trwożliwie omijane, np.: dziecko wobec rozvodu rodziców, uczeń wobec niewłaściwej postawy nauczyciela itp. Wszystkie te sprawy i zagadnienia tak ważne i w polskiej rzeczywistości zadecydowały o przełożeniu książki na język polski i wyznaczyły jej właściwą pozycję w lekturach polskiej młodzieży.

Trudną problematykę moralną podejmuje w swych utworach Jurij Jakowlew, znany dotychczas przede wszystkim jako poeta. Od roku 1961 ukazują się przekłady jego opowiadań, jak: *Żywoć komunarda*, *Jeździec mknący nad miastem*, *Chłopak z tyżwami*, *Syn lotnika* i inne.

Twórczość Jakowlewa, jak również i opowiadania Bremenera nie doczekały się w tym czasie poważniejszej oceny krytyki.

Z wielkim natomiast zadowoleniem powitano nowe utwory Jurija Nagibina. Dla dzieci „Nasza Księgarnia” wydała utwór *Czetunow syn Czetunowa*. Z innych przeznaczonych dla młodego odbiorcy wymienić należy opowiadania: *Żywy niedźwiadek*, *Stary żółw*, *Trudne szczęście* i *Echo*. Charakterystyczną cechą wypowiedzi dotyczących twórczości Nagibina było zwrócenie bacznej uwagi na warsztat pisarza, wnikliwa analiza stylu i kompozycji poszczególnych utworów. Zagadnieniu temu F. Nieuważny⁴¹ poświęca obszerny artykuł. Stwierdza on z satysfakcją, że pisarstwo Nagibina „odzwierciedla (...) wyraźnie przesunięcia i tendencje, które dokonały się i dokonują nadal w prozie radzieckiej, a więc odejście od bombastycznego traktowania wydarzeń i szukania niecodziennych bohaterów, nawrót do codzienności pokazywanej środkami prozy psychologicznej, (...) nawrót do zagadnień etycznych, do spraw szarych ludzi”.

Z autorów dawnych utrzymują się na rynku księgarskim jedynie ci, których twórczość reprezentowała trwale i bezsporne wartości wychowawcze i formalne, a więc zasłużonym uznaniem cieszyła się w dalszym ciągu twórczość Gajdara, W. Osiejewej, J. Tajca i J. Sotnika.

Sięgnięto również do pisarzy w okresie poprzednim niesłusznie pomijanych,

⁴⁰ K. Kuliczowska, „Poematu Pedagogicznego” ciąg dalszy, „Nowe Książki” 1961, nr 19, s. 1161 - 1162.

⁴¹ F. Nieuważny, J. Nagibin, *Nocny gość*, „Nowe Książki” 1964, nr 9, s. 396.

m. in. Ruwima Frajermana. Jego powieść *Dziki pies Dingo czyli opowieść o pierwszej miłości*, przełożona w roku 1960 spotkała się z należnym jej przyjęciem naszej krytyki. Walory formalne powieści ocenia pozytywnie A. Semczuk a także J. Dziarnowska i M. Sieczkowski.

Zamykając przegląd recepcji radzieckiej książki o tematyce środowiskowej w Polsce okresu powojennego, należy sformułować pewne wnioski natury ogólnej.

Przeprowadzone przez autora penetracje badawcze, z konieczności skróto-owo przedstawione w niniejszym artykule, pozwalają na stwierdzenie, iż radziecka literatura dla dzieci i młodzieży była niewątpliwie najliczniej reprezentowana w przekładach polskich w omawianym okresie. Stanowiła ona bowiem ponad połowę całej produkcji wydawniczej tłumaczeń z dziecięcej literatury obcej. Spośród książek o różnorodnej tematyce grupę najliczniejszą stanowiły utwory poświęcone życiu współczesnej młodzieży radzieckiej, a do najpopularniejszych pisarzy należeli: Arkadiusz Gajdar, Lew Kassil, Mikołaj Nosow, Jurij Sotnik i Leon Pantielejew.

Badania nasze potwierdziły również liczne opinie krytyki polskiej o ważnej roli, jaką odegrała radziecka literatura dziecięca i młodzieżowa w rozwoju rodzimej literatury młodego czytelnika.

ГАЛИНА ВЯТР

СОВЕТСКАЯ РУССКАЯ СОВРЕМЕННАЯ ПРОЗА ДЛЯ ДЕТЕЙ И ЮНОШЕСТВА В ПОЛЬСКОЙ КРИТИКЕ 1945 - 1965 ГГ.

Резюме

Настоящая статья посвящена проблемам восприятия в Народной Польше (1945 - 1965) русской советской прозы для детей и юношества.

В начале статьи дается общая характеристика состояния польской литературы для молодого читателя, а также намечаются тенденции в развитии этой литературы в послевоенный период. В дальнейшем автор обсуждает отдельные этапы судеб советской детской литературы в Польской Народной Республике. Специфика восприятия советской детской литературы полностью зависела от общих направлений и тенденций в польской литературе предназначенной для молодых читателей. Исходя из этого положения в нашей статье мы наблюдаем периодизацию принятую в польской критике. Итак: 1 период (1945 - 1948 гг.) это период обследования и ознакомления с творчеством советских писателей; 2 период (1948 - 1955) характеризуется необыкновенной, порою искусственно поощряемой, интенсивностью в популяризации всего, что было издано в это время в СССР; 3 период (после 1955 года) это время серьезных исследований и переоценки суждений и мнений, а также более критического и взыскательного подбора переводимых произведений.

Наши исследования дают полное основание для следующих выводов: советская детская литература была несомненно наиболее популярной по сравнению с детской литературой других стран, издаваемой в Польше в послевоенный период; свидетельствует об этом не только огромный тираж переводов, но и высокая оценка польской критики.

SOVIET RUSSIAN CONTEMPORARY LITERATURE FOR CHILDREN
AND YOUTH IN THE OPINION OF POLISH CRITICS
IN THE YEARS 1945 - 1965

by

HALINA WIATR

Summary

The present article is devoted to the problem of reception of Soviet Russian literature for children and youth on contemporary topics in Poland in 1945 - 1965.

After the presentation of general problems of publishing in Poland after 1945 and characteristics of the tendencies concerning Polish literature for children and youth the author discussed different stages of reception of Russian literature for children. The course and character of this reception was dependent on cultural policy and the tendencies in the native production for children and youth. According to the principle adopted in Poland there were separated the following stages:

The first period spanning the years 1945 - 1948 is the period of exploration and first attempts to recognize the output of Soviet writers;

The second period — the years 1949 - 1955 was the period of unusual and often artificially stimulated intensity of attempts to familiarize the reading public with everything that was appearing at that time in the Soviet Union;

The third period after 1955 is the period of revaluation of judgements and critical evaluations and the selection of works which occupied important places in the contemporary Soviet literature and proudly represented it.

The research of the author was of necessity presented here in short and cursorily. It allows, however, to make the statement that Soviet literature for children and youth was no doubt most numerous represented in Polish translations in the period discussed and experienced unusual success. Our research proved also the opinions of critics that the role of the Soviet literature for children and youth was a major one in the development of Polish literature for young readers.